

Dr. ZİGARDELAKİZE SALİH NABI: PSİKIYATRİ ve MÜZİK

Derleme ve Çeviri: Şeref Etker*

Dr. Salih Nabi adı psikiyatri tarihimize *Yirminci Asırda Melce-i Mecanin ve Bel-Air Bimarhanesi (Cenevre)* adlı kitabıyla girmiştir. ¹ Bel-Air İsviçre’de çağdaş bir psikiyatri kurumudur² ve Salih Nabi’nin tanıtımı, Türkiye’de ruh hekimliğinin II. Meşrutiyet ile başlayan yenilik arayışlarına ışık tutacaktır. Yazarı bakımından ilginç olan, Zigardelakizade Salih Nabi’nin bu kitabı Askeri Tıbbiye’nin onuncu dönem öğrencisi iken, bir tez olarak hazırlamasıdır. Salih Nabi’nin psikiyatriye ilgisini destekleyenler Gülhane Seririyat Hastanesi’nin psikiyatri muallimi Dr. Raşit Tahsin (Tuğsavul) ile asistanlarından Dr. Mazhar Osman (Uzman) olmuştur.³ Salih Nabi, aynı zamanda müziğe meraklıdır ve ilk yayını bu dalda yapmıştır.⁴

Salih Nabi’nin Giritli olan ailesinin ünvanı ‘Zigardelakizade’dir.⁵ Bazı bibliyografyalarda ‘Kastarlık’ olarak verilen soyadı yanlışır.⁶

Salih Nabi’nin *Melce-i Mecanin*’inin kitaplıklarda yeralan az sayıdaki kopyaları içinde ikisi özellik taşımaktadır: bunlardan ilki İstanbul’da Bayezit

* Dr., Zeynep-Kamil Hastanesi, Üsküdar 34668, İstanbul.

¹ Salih Nabi [Zigardelakizade], *Yirminci Asırda Melce-i Mecanin ve Bel-Air Bimarhanesi (Cenevre)*, [İstanbul] Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Matbaası, 1327 [1911] [4]+104 (plan, şekil, tablo, bibliyografya).

² P. Bovier, *De l’asile à la cité: histoire de la clinique psychiatrique de Bel-Air et transformations des domaines de la folie, 1900-1975*, Thèse médicale, Université de Genève, Faculté de Médecine, 1982, s.13-26.

³ Salih Nabi kitabını, ‘İstanbul Tıp Darülfünunu Seririyat-ı Akliye ve Asabiye Müdür ve Muallim-i Evveli Raşid Tahsin Bey’ ile birlikte ‘Cenevre Darülfünunu Emraz-ı Akliye Muallimi ve Bel-Air Bimarhanesi Direktörü Profesör Mösyö Weber’e takdim’ etmiştir.

⁴ *Felsefe-i Musiki*. Sahib-i imtiyaz: Giridi Zigardelakizade Salih Nabi, İstanbul, Şubat 1325 [1910], numero 1, (aylık) 19x13 cm., Hüriyet Matbaası. Medhal (3-11) sonunda: Yedikule, 19 K.sani 325 – [1 Şubat] 1910 Salih Nabi. (Hakkı Tarık Us Kütüphanesi 2196).

⁵ Ailenin Zigardelaki-zade ünvanının Girit rumcasından geçtiği kanısındayız: Σκορδαλάκης [Skordalakis] adını çağrıştırmaktadır.

⁶ M.S. Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, İstanbul, 1979, c.5, s.2095 (no.23480); A. Bayram, M.S. Çöğenli, *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, Erzurum, Atatürk Üniv. Basımevi, 1980, c.3-4, s.420 (15648); G. Dinç, *Mekteb-i Tıbbiye Matbaası’nda Basılan Arap Harfli Türkçe Yayınlar Aracılığı ile Tıbbiye’nin Yayın Faaliyetleri Üzerine bir Değerlendirme (1844-1928)*, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, İstanbul, 2003, İst.Üniv. Sağlık Bilimleri Enst. Deontoloji ve Tıp Tarihi AD, s.175-176 (no.254); *Milli Kütüphane Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası* [2001] içinde bkz. <http://makale.mkutup.gov.tr/cgi-bin/WebObjects/EHT.woa/2/wo/DNv1YvtCWP36bAiOppSgg0/3.3>

Devlet Kütüphanesi’ndedir ve Salih Nabi’nin imzasıyla 17 Şubat 326 (2 Mart 1911) tarihini taşımaktadır.⁷

İsviçre Ulusal Kitaplığı’ndaki (Bern) diğer bir kopya ise ‘tezler’ arasında yeralmaktadır.⁸ Salih Nabi, kendisini ‘Osmanlı Tıp Darülfünunu Askeri müntesibininden Seririyat-ı Akliye tabib-i dahilisi ve Bel-Air Bimarhanesi sabık asistanlarından’ olarak tanıtır ve bu ‘tedkikat-ı fenniye’sinin, ‘tabib ünvanını ahz etmek’ ve ‘tabib ünvanını kesb-i liyakat için’ hazırlanmış bir tez olduğunu belirtir.⁹ Dr. Raşit Tahsin Bey, 1910 Ekiminde Haydarpaşa Tıbbiyesinde açılan yeni kliniğine asistan aldığı öğrencisi Salih Nabi’nin çalışmasını bir proje olarak görmüş ve Askeri Tıbbiye Matbaasında basılarak okunmasını ve tartışılmasını sağlamış olmalıdır.¹⁰ Salih Nabi, bu çalışmasıyla ayrıca, Maarif-i Umumiye Nezareti’nin önerisiyle, Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi Muallimler Meclisi’nin takdirnamesini kazanmıştır.¹¹

⁷ Salih Nabi (imza) ‘Bayezid Kütüphanesine takdim’, 17 Şubat 326 [2 Mart 1911]. Beyazıt Devlet Kütüphanesi K 25358. Dış kapağı çıkarılarak ciltlenen kitaba değişik künyeler verilmiştir: *Umum Bimarhaneler Hakkında Mütalaat* (Elyazısıyla cilt kapağı içinde), *Umum Bimarhaneler Hakkında Tedkikat* (Elyazıyla iç kapakta), *Umum Bimarhaneler Hakkında Mülahazat* (Karteks).

⁸ Schweizerische Nationalbibliothek’teki (Bern) kopya Salih Nabi, *Asile d’Aliénés au XX. siècle et Asile de Bel-Air, Genève*, Thèse médicale, Genève, [1911] (106 p., ill., 24 cm (Text en arabe [sic]) NGB19061 künyesini taşımaktadır ve İstanbul’da basılan (Türkçe) kitaptır. Salih Nabi, kitabının ‘Arz-ı meram’ bölümünde “Risalemin bir sureti tercümesini Profesör Weber’e... takdim etdi[m]” demektedir. *Melce-i Mecanin*’in başında Dr. Rodolphe Weber’in 18.X.[19]10 tarihli kısa bir sunumu vardır. Salih Nabi, Prof. Weber’e kitabının bir özet çevirisini göndermiş olmalıdır.

⁹ Salih Nabi, aynı yerde (Arz-ı meram), tezlerin ‘Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyle-i Şahane’den, seksenüç sene evvelinden beri [1827] mevki-i tatbikde olub Devr-i İstibdad’da, Tıbbiye’nin onyedinci sene evvel [1893] Umum Mekatib-i Askeriye İdaresi’ne ilhakını müteakib ref edilen ve Avrupa darülfünunlarında cari olan usul’ olduğunu belirterek, Askeri Tıbbiye’de mezuniyet tezlerin kaldırılmış olmasını eleştirmektedir.

¹⁰ Dr. Raşit Tahsin Bey, Tıp Fakültelerinin birleşmesi ve Gülhane Hastanesi’nin ayrılmasıyla, 14 Nisan 1909’da psikiyatri kliniğinin kapandığını; ancak 15 Ekim 1910 tarihinde, Haydarpaşa Tıbbiyesi’nin dördüncü katında, üç odadan oluşan bir servis açabildiğini anlatmaktadır, Prof.Dr. Raschid Tahsin Bey, ‘Die Geisteskrankheiten und die Psychiatrie in der Türkei’, *Vortrag, gehalten auf dem IV. Internationalen Kongress zur Fürsorge für Geistesranke in Berlin am 5. November 1910*, Berlin, Druck von A. Unger, 1910, s.11. Raşit Tahsin’in (Tuğsavul) bu bildirisinin Türkçe çevirisinde, yukarıda belirtilen tarihler yanlış verilmiştir, bkz., Ş.Erkoç, T. Kutlar, ‘Uluslararası bir kongrede sunulan ilk Türk psikiyatri bildirisi: Türkiye’de ruh hastalıkları ve psikiyatri / Die Geisteskrankheiten und die Psychiatrie in der Türkei’, *Psikiyatri Psikoloji Psikiyatri (3P) Derg.*, 9(2) 2001, s. 295-304.

¹¹ Darülfünun Tıp Fakültesi Reisi Dr. Besim Ömer [Akalın] Bey, Maarif-i Umumiye Nezareti’ne 1 Haziran 1327 [14 Haziran 1911] tarihinde şu bilgiyi arz etmektedir: ‘Tıp Fakültesi askeri kısmı son sınıf talebesi Giritli Salih Efendi tarafından bit-tahrir tab etdirilüb şayan-ı takdir görüldüğü halde mumaileyhe takdirname yazılmak üzere keyfiyetin inbası ve melfufunun iadesi hususuna dair 2 Mart 1327 [15 Mart 1911] tarih ve iki hususi ve kırkbeş umumi numarolu tezkire-i nezaretpenahilerile Fakülte’ye irsal edilen *Yirminci Asırda Melce-i Mecanin* nam kitab 25 Mayıs 327 [7 Haziran 1911] tarihinde Meclis-i Muallimin’de lede’l tedkik şayan-ı takdir görülmüş olmağla efendi-yi mumaileyhe takdirname yazılmak üzere mezkur kitabın leffen takdimi huzur-i ali-i nezaretpenahileri kılındığı maruzdur efendim hazretleri’ Başbakanlık Osmanlı Arşivi MF.MKT 1168/14. Arşiv belgelerini göstermek nezaketinde bulunan sayın Bil.Uzm. Fatih Artvinli’ye teşekkür ederim.

Salih Nabi, *Melce-i Mecanin*'in başında, 'Terceme-i halimin buraya yazılması garib gözükmesin; Avrupa'da yapılan tezlerin heman hepsinde bu gibi biyografiler eksik değildir' dedikten sonra özgeçmişini vermektedir:¹²

Terceme-i halim

Girid'in Hanya kazasında mütemekkin Zigardelakizade ailesine mensub, Baruthane-i amire dumansız ve karabarut fabrikası ser-makinisti, Topçu kolağalarından Hüseyin Efendi merhumun sulbünden 302 senesi Nisanın yirmüçünde [5 Mayıs 1886, İstanbul] Yedikule'de tevellüd etdim. Sinn-i sabavetimin dördüncü senesinde Yedikule Mirahor [İmrahor] İlyas Çelebi mekteb-i ibtidaisine giderek 309'da ibtidai şahadetnamemi aldım. Sunuf-i rüşdiyeyi Rum, Fransız ve Alman mekteplerinde yedi sene kadar tahsil eyledikten sonra, Çengelköyü'nde bulunan Tıbbiye-i Askeriye idadisinin ilk sınıfına 1316 Şubatının 28'inde bil-ımtihan kabul olundum. Mektebimizin programı, o zaman için beş idadi, beş ali sınıfı muhtevi olduğundan, her sene muntazaman terfi-i sınıf eyleyerek, idadiyenin beş sene müddetini ikmal ile sınıfı aliyeye nakleyleydim. Tahsilimin şu son senesi zarfında eyyam-ı tatiliyeden istifade ederek İsviçre'nin Bel-Air Bimarhanesine asistan olarak dahil oldum.

Beş ayı müteceviz müddet-i tahsiliyeyi müteakib İstanbul'a avdetimde¹³ Emraz ve Seririyat-ı Akliye ve Asabiye müdür ve muallim-i evveli [Dr.] Raşid Tahsin [Tuğsavul] Bey'in iki dahili tibbaya ihtiyacını hissederek derhal müracaatla bil-ımtihan mir-i mümaileyhin maiyetindeki kliniğe tabib-i dahili tayin olunmakla şimdi o vazife-i mukaddeseyi ifadayım. İsviçre, Cenevre 12 Ağustos 326 [25 Ağustos 1910]

Dr. Salih Nabi'nin bilinen biyografisi kitabındaki 'terceme-i hal'i ile sınırlı kalmıştır.¹⁴ Askeri Tıbbiye'nin üçüncü sınıf öğrencisi Salih Nabi'nin, Gülhane'nin Akliye ve Asabiye Kliniği'nde Mazhar Osman'la birlikte çekilmiş iki resmi vardır.¹⁵

Burada, diğer yayınlarda bulunan kısa ek bilgiler yanında, saptadığımız ölüm tarihi verilecektir:

¹² Salih Nabi, *Melce-i Mecanin*, [s. i].

¹³ Muallim Doktor Raşid Tahsin'in kitap için Kadıköy'de yazdığı taktir 13 Eylül 326 [26 Eylül 1910] tarihini taşımaktadır. Salih Nabi 1910 Eylülünde İstanbul'a dönmüş olmalıdır.

¹⁴ *Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi*, haz. E. İhsanoğlu, R. Şeşen, G. Gündüz, M.S. Bekar, İstanbul, IRCICA, 2003, s.277'de *Felsefe-i Musiki* yazarı 'Zigardelaki-zade Salih Nabi al-Giridi'nin hayatıyla ilgili bilgi tesbit edemedik' denilmiştir; *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, haz. E. İhsanoğlu, R. Şeşen, M.S. Bekar, G. Gündüz, V. Bulut, İstanbul, IRCICA, 2008, c.II, s.767-769'de ise *Melce-i Mecanin*'den alınan özgeçmiş verilmiştir.

¹⁵ Mazhar Osman [Uzman], *Sihhat Almanakı*, İstanbul, Kader Matbaası, 1933, s.168'deki resimde 'merhum' Salih Nabi grubun sağ başındadır; *Mazhar Osman ve Dönemi: Mecnunları, Mekanları, Dostları*, yay.haz. Ş. Erkoç, O. Yazıcı, Argos İletişim Hizmetleri, 2006, s.120'de altta yeralan resimde Salih Nabi, Mazhar Osman'ın sağındaki kişidir.

Salih Nabi Efendi'nin Askeri Tıbbiye'den 1911 (1327)'de yüzbaşı olarak mezun olduğu kayıtlıdır.¹⁶ Kütüğü Yedikule - İstanbul olarak gösterilen Salih Nabi'nin sicili 1327-10'dur.¹⁷

Dr. Salih Nabi'nin 1911'de mezun olduktan sonra, Tıp Fakültesi'nin 'Seririyat-ı Akliye ve Asabiye Muallimi' Dr. Raşit Tahsin Bey'e bir dilekçe ile başvurarak ruh hekimliği dalında uzmanlık eğitimini tamamlayabilmek için, Cenevre'deki Bel-Air hastanesine gönderilmesini istediğini öğreniyoruz.¹⁸ Dr. Salih Nabi Efendi'nin bu isteği Dr. Raşit Tahsin (Tuğsavul) Bey tarafından desteklenmiştir: Raşit Tahsin Bey, Salih Nabi'nin öğrenciliğinin son üç yılında kliniğine devam ettiğini, bu arada altı ay 'Bel-Air Bimarhanesi'nde çalışarak bir tez hazırladığını, Fransızca ve Almanca dillerini iyi derecede bildiğini belirttiğinden sonra, psikiyatrinin 'ahz-ı asker muamelatı, tekaüd ve sair askeri muamelatında ehemmiyet-i fevkaladesi bulunması ve bu son onaltı seneden berü etibba-yı askeriyeden hiç birinin bu şubeyi tahsil için Avrupa'ya izam kılınmadığı'nı vurgulayarak, Salih Nabi'nin 'kesb-i ihtisas' edebilmesi için Fransa, Almanya ve İsviçre darülfünunlarına gönderilmesini önermiştir.

Tıp Fakültesi Reisi Besim Ömer (Akalm) Bey de, 'böyle heveskar bir zevatın izamı herhalde ileride büyük faideyi intac edece[ktir]' görüşündedir ve Salih Nabi Efendi'nin 'mahsusat-ı askeriyesile İsviçre'ye izamına müsaade buyurulması'nı Maarif Nezareti'ne arz etmiştir. Ancak, takdimname ile mezun olan Dr. Salih Nabi Efendi'ye, onaltı yıl önce öğretmeni Dr. Raşit Tahsin Bey'e sağlanan olanaklar, 1911 yılının koşullarında sunulamayacaktır. Salih Nabi psikiyatri eğitimi için yutdışına gidemeyecek; bir süre Gülhane Hastanesi'nde 'Emraz ve Seririyat-ı Akliye ve Asabiye müdür ve muallim-i evveli' Raşid Tahsin Bey'in yanında 'tabib-i dahili' olarak çalışacaktır. Dr. Salih Nabi'nin daha sonra, Balkan Savaşlarına katılarak (1912-1913) İkinci Kolordu emrinde görev yaptığını görüyoruz. Tabip Yüzbaşı Zigardelakizade Salih Nabi Efendi'nin son görev yeri Edirne'dir.¹⁹

¹⁶ Rıza Tahsin [Gencer] *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'at-ı Mektebi Tıbbiye)*; [2.bs] yay. haz. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Özel Yayınlar, 1991, c.2, s.130: 'Salih Hasan Efendi, Yüzbaşı', Salih Nabi'nin babasının adı Hüseyin'dir; yanlışlıkla Hasan olarak okunmuştur.

¹⁷ K. Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (I - Z)*, c.III, II. kitap, İstanbul, Yörük Basımevi, İstanbul, s.443. Bu kaynakta, Salih Nabi'nin adı 'Nabi Hüseyin' olarak eksik verilmiştir.

¹⁸ Dr. Besim Ömer Bey'in Maarif Nezaret-i Umumiyesi'ne 28 Haziran 327 [11 Temmuz 1911] tarihli yazısı, BOA. MF. MKT. 1173/80.

¹⁹ Rıza Tahsin [Gencer], a.g.y., [2. bs., yay. haz. A. Kazancıgil, 1991], c.2, s.130.

Dr. Salih Nabi, Balkan Savaşından sonra Anadolu'ya tayin olmuş, fakat bu sırada yakalandığı tifüs hastalığından kurtulamıyarak 1914 Mayısında Ankara'da ölmüş ve 'şehit' sayılmıştır.²⁰

Şehit Tabip Yüzbaşı Zigardelakizade Salih Nabi Bey'in Ankara'daki kabri başında (Ş. Etker koleksiyonu)

Dr. Salih Nabi'nin ölüm tarihi Ankara'daki mezarının bir fotoğrafının bulunmasıyla kesinleşmiştir. Bir Mevlevi sikkesinin altında:

*Doktor Yüzbaşı es-seyyid Salih Nabi,
Tarih-i viladeti 2[3] Nisan 1302 [5 Mayıs 1886]
Tarihi vefatı Cemazeyelahir 1332 [Mayıs 1914]*

²⁰ K. Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri (İ-Z)*, c.III, II.kitap, İstanbul, Yörük Basımevi, İstanbul, s.443. [Salih] Nabi Hüseyin, Yüzbaşı: Yedikule 1327 [1911]-10 [Şehid].

yazıtı okunmaktadır. Bu fotoğrafın altında A.G. Djevahirdjian [Cevahirciyan], Angora [Ankara] damgası vardır. Ankara'da, yeri bilinmeyen mezartaşındaki doğum tarihi Dr. Salih Nabi'nin kendisi tarafından verilen özgeçmişi ile uyumludur.²¹

Mezartaşı bize Dr. Zigardelaki Salih Nabi Efendi'nin 28 yaşında Ankara'da şehit olduğunu; bunun yanında bir Mevlevi olduğunu kanıtlamaktadır. Mevleviliği onun müziğe olan yatkınlığını açıklayabilir: özgeçmişinden, İstanbul'dan ayrılıncaya kadar Yenikapı Mevlevihanesi çevresinde yaşadığını biliyoruz. Tıbbiye'ye girer girmez müzik çalışmalarına katılan 'Yedikuleli Salih Nabi' diğer yandan ruh hekimliğine yönelmiştir. Gerek psikiyatride ve gerekse ruhsal patolojiler içinde müziğin özel bir yeri vardır. Zigardelakizade Salih Nabi Bey'in bir hekim olarak bu bilim ve sanat dalını birlikte özümlediğini anlıyoruz.²²

Askeri Tıbbiye'den arkadaşı Dr. Osman Şevki (Uludağ, 1889-1964) Salih Nabi'nin ölümüne değinirken onun okuldaki müzik çalışmalarından söz etmektedir:

'O zamanlar Tıbbiye-i şahane'de Defterdarlı Salih'in reisliğinde olarak Yedikuleli Salih [Nabi] (Balkan Harbinden sonra Ankara'da tifüsten ölmüştür), Davutağalı İdris (Umumi Harp'ten sonra Darüttalim-i Musiki'de kemençe çalıyordu), Beşiktaşlı Necati ve Cemal'den mürekkep bir grup kendi aralarında fasıllar meşkediyorlardı'.²³

Salih Nabi'nin, İkinci Meşrutiyet'le başlayan akıl hastaneleri (bimarhane) tartışmalarından etkilendiği, zorunlu olmadığı halde hazırladığı tezinde Avrupa'nın yeni psikiyatri kliniklerinden birini konu aldığını görüyoruz. Tezin başlığında 'asile' karşılığında kullandığı 'melce-i mecanin' terimini Salih Nabi'nin Türkçeye kazandırdığını söyleyebiliriz.

Dr. Zigardelakizade Salih Nabi Bey (1886 – 1914) psikiyatri eğitimini tamamlayıp mesleğini yine ruh hekimi olarak sürdürebilseydi, kuşkusuz kısa yaşamında başardıklarının ötesinde iz bırakan bir isim ve kendisinden beklenen yararlıkları gösteren üretken bir kişilik olarak anılabilecekti.

²¹ Mezartaşında ölüm ayı 'Cemazeyelahir' olarak belirtilmiş, fakat günü yazılmamıştır. H.1332 Cemazeyelahir ayı: M. 27 Nisan-25 Mayıs 1914 günlerine karşılık gelmektedir.

²² Psikiyatride müzik konusundaki geniş literatürde, bkz. P. Gouk, 'Sister disciplines?: Music and Medicine in historical perspective', *Musical Healing in Cultural Contexts*, P. Gouk (ed.), Aldershot, Ashgate, 2000, içinde s.171-196; R. Schumacher, *Die Musik in der Psychiatrie des 19. Jahrhunderts*, Frankfurt a.M., P. Lang, 1982; P. Horden; "Music as cause and cure of illness in 19th-century Europe", *Music as Medicine: The History of Music Therapy Since Antiquity*, P. Horden (ed.), Aldershot, Ashgate, 2000, içinde s.338-352.

²³ O.Ş. Uludağ, "Eski Askeri Tıbbiye'de musiki an'anesi," *Poliklinik*, 8.sene, no.95 (Mayıs 1941), s.376 [Bir Kültür Savaşçısı: Dr. Osman Şevki Uludağ – Musiki Yazıları, yay.haz. İ.E. Yıldızeli, İstanbul, Pan yay., 2009, s. 19].

Dr. Salih Nabi'nin yazıları ve gözlemleri aynı zamanda 'Devr-i hürriyet' atmosferini yansıtır.

Ek I

Hocam Mazhar Osman Bey'e

Talebeniz Zigardelakizade Salih Nabi²⁴

Muhterem Hoca,

'Bimarhanemiz' namı altında yazmış olduğunuz makale-i hakimanenizi okudum.²⁵ Her ne kadar Toptaşı Darüşşifasını gezmedimse de Yedikuleli olmaklığım hasebile [Yedi]Kule haricinde bulunan Rum ve Ermeni bimarhanelerini,²⁶ gerek Devr-i İstibdad'da, gerek Devr-i Hürriyet'de müteaddid defalar ziyaret etdim. Görmüş olduğum intizam beni hayretlerde bıraktı. Rum bimarhanesini üç ay evvelki ziyaretimde eskisinden daha mükemmel ve bir çok nekaisin de itmam edilmiş olduğunu pek aşikar gördüm. Hastahane binasının cihet-i şarkisinde bulunan bu kıta-i vasiye, umum mebaninin nisfına karib bir arsa üzerindedir. Bimarhane kısmına evvela demir parmaklıkla ayrılmış ufak bir bağçeden dahil olunur. Buraya doktorlardan maada herkesin girmesi memnu olduğuna dair Rumca bir yasak levhası asılmıştır.

Asabiye şubesine müdavim olan meslekdaşım Doktor [Emanouil] *Emanoïlidis*²⁷ Efendi vasıtasile her tarafı uzun uzadıya gezdik, hatta tahminime nazaran üç saat bir zaman sarf ettik. Havaların güzel olması münasebetile mecanin bağçede bulunuyordu. Bağçe gayet havadar. Ekserisi çam ağaçları ile tezyin ve gönülaçıcı tabirine seza bir surette tarh edilmişti.

Mecanin yatak odaları kendine mahsus binanın ikinci katında bulunuyordu. Burada *Démance précoce* halinde Fener Rum Mektebi muallimlerinden birini, *Catatonie* bir yazıcıyı, *Mélancoliquus* bir delikanlıyı gördük. Bunlar arasında en ziyade nazar-ı dikkati celb eden Konyalı Rumlardan bu melankolik delikanlı idi. Beni görür görmez memleketindeki münazi'un fih arsalarından iştikaye başladı. Kendisine şarkı bilip bilmediğini sordum. Biliyorum, fakat unuttum dedi. Doktorundan müsaade istedim. Kendisine 'Vatan, Hürriyet' şarkısını Rumca olarak yazdım. Bir-iki beytini de öğretdim. Ben yüksek sesle bu şarkıyı okuyorken, hem beni taklid ediyor hem de sıçrayordu. Etrafımızı orada mevcut mecanin doldurdu. *Catatonie* halini görmek için elini yukarıya kaldırdığımız yazıcı, şarkıyı ilk işidişinde bir nim tebessüm ile terafuk etdirmediği o kolunu pek suhuletle yanına uzatıverdi.

Biz hastahaneyi üç dört saat kadar gezüb yine onların yanına geldiğimiz zamanda şarkıyı öğretdiğim o genç Konyalı hala teganniden vazgeçmemiş ve evan-ı iskati adım'ül-imkan olmuş idi. Artık o şarkı söylemeyi pek seviyor, hatta arkadaşlarına bile öğretmeye cehd ediyordu.

²⁴ *Tababet-i Hazıra*, no.22, 16 Kanunusani 1325 / 18 Kanunusani 1909 [doğrusu: 29 Ocak 1910], s.334-5.

²⁵ Mazhar Osman, "Bimarhanemiz," *Tababet-i Hazıra*, no.20, 16 Kanunuevvel 1325 / 29 Kanunuevvel [efrenci - Aralık] 1909, s.302-3.

²⁶ Sözü edilen hastaneler Yedikule'deki Balıklı Rum ve Kazlıçeşme'deki Surp Pırgiç Ermeni Hastaneleridir.

²⁷ Metinde Latin harfleriyle verilen terimler italik gösterilmiştir.

Bağçe içerisünden kadınlar tarafına geçtik. Onlar da bağçede bulunuyorlardı. Kadınlar tarafında dört-beş dane çingene kızı vardı. Bunlar bir gaz tenekesi bulmuşlar, bir danesi oynuyor, diğerleri de çiftetelli söylüyorlardı. Bizi görür görmez susdular. Devam etmelerini arzu etdim ve onlardan bir danesine bir gazel okumasını teklif etdim. Güzel bir sesi vardı. Fakat nagamat çatlak, boğuk ve daima 'nihavend' perdelerinde seyreliyordu. Bütün kadınlar oraya üşüşdüler, hepsi birden ve herkes kendisine mahsus havalardan söylemeye başladılar. Nihayet orayı da terk ettik. Gayet güzel bağçe içerisünde ayrı ayrı üç *Pavillons* daha gördük. Bunlardan birisinde bir İslam hanımı, diğerinde hatırımda kalmamış bilmem hangi sefirin hemşiresi, bir diğerinde *Paralytique* bir doktor bulunuyordu. Sefirin hemşiresi olan madmazel günde hiç olmazsa, gerek Avrupa'ya gerek İstanbul'daki ahbablarına heman kırkı müteceviz mektub yazıyor ve bu yazıları haftada bir defa hastahane nin bu şubeye mensub hazirune konuluyor.²⁸ Meslekdaşımın dediğine nazaran, heman hepsinin meali aynı imiş. Mektublar sırf sabahleyin viziteye gelen doktorun ne tarzda odasına dahil olduğundan, kalemini nasıl tutduğundan ve almış olduğu ecza-i muhtelif ve saireden bahs etmiş. Biz bittabi yalnız doktorun bulunduğu kısmı gezdik. Bu kısımlar hep paralıdır. Her pavyon üç küçük oda, bir abdesthane ve bir mutbahdan tereküb etmiştir. Bu küçücük evin ön tarafında da mesnu bir havuz vardır.

Bu uzun ve benim için pek meraklı şu ziyareti müteakib beni gezdiren arkadaşşıma musiki ile tedavinin bu hastanede tatbik edilüb edilmediğini sordum. Kendisi güzel mandolin çaldığı için bazı *Hysterique* ve *Mélancolique* kadınlarda tecrübe ve elan bir çok hastalıklarda da tecrübesini tatbik ve iki evvelkilerinde pek nafi semereler elde ettiğini söyledi.

Bu ziyareti iki ay geçmiş idi ki, Ermeni hastahanesi bimarhanesini de gezdim. Burada yürek darlığı ile beraber, o kadar şayan-ı ehemmiyet bir şey, mecaninin erkeklerine mahsus olan kısmında, Rumlarda olduğu gibi hususi bir takyid göremedim. Hele kadınlarına tahsis edilmiş olan teneffüşhanesi, mahall-i yatacakları binanın en alt katında, rutubetli ve karanlık idi. Bize hasbelmeslek rehberlik vazifesini ifa eden eden doktor; hastahane mütehasısının Avrupa'ya gitdiğini ve geldiği zaman şubesine muvafık bir bina projesini getireceğini ve o yolda bu kısmın noksanlarının da ikmal edileceğini anlattı. Rum ve Ermeni hastahanelerinde bulunan harici ve dahili şubelerinin güzelliğine diyecek yok. Lakin asabi kısımları oldukça aşağı bir mertebededir. Burada da, doktorun ifadesine nazaran, iki sene evvel bir bando getirüb mecanine dinletilmiş, her dimağın, her muaf olan kişinin imtizacına göre bir çok aksülameller müşahede edilmiş ise de devam edilmemiş, bırakılmıştır.

Şu yazılarımdan şunu, şu hakikati anlatmak isterim ki, cemiyet-i beşeriye arasından ayıklanarak bir hiç mesabesinde farz edilen bu zavallıların hayatı memleketimizde, terakkiyat-ı medeniyenin en ilerü gitmiş olan yirminci asrında, o kadar nakis, o kadar lakayd kalmıştır ki, şu sefil manzara, bu cinai komedyayı beşeri, beşeriyete lanet etdirilecek mertebeye vardi rılıyor. Ufak bir teamül, az bir düşünce bu hakikati pek güzel izhar eder. Avrupa'da bir zamanlar mecanin bin dürlü tahkirat ve işkencelerle bakaya-i beşer, müstahase farz olunarak zincirbend-i esaret iken, tarihler buna şahidlerdir ki, Sultan Süleyman-ı Kanuni'nin inşa ettirmiş olduğu bimarhanede

²⁸ Son sözcük 'okunuyor' olmalıdır.

[Süleymaniye] bu sefil görünen zavallılara bir valde şefkati kadar nevaşkarane muamelelerde bulunuyor ve bugün afak-ı emraz-ı asabiye ve akliye bin dürlü gulguleye mucib olan ve mütemeddin memleketlerin heman hepsinde, evet hepsinde tatbik edilegelan musiki ile tedavi icra-yı hükm ediyordu. Ya bugün ? Hal-i hazırda bu bakes insancıklar bizden ancak mübtela oldukları maraz ile kabil-i tefrik bulunan beşeriyetin acınacak evladları, rutubetli, kapalı, murdar binalar altında, sopalı, çirkin simalar, muhtelif işmizarlar, tahammül olunmaz su-i tegaddi, yaşamaş mümkün olmıyan bir tarz-ı hayat taht-ı tesirinde ömürlerini bir an evvel tenkis eden bu ızdırablı elemelerle şu insaniyete, bu beşeriyete küsüyorlar; bunlar lisan-ı hal ile şu heyete, hemcinsini muhafaza edememek gibi insanlığın büyük kabahatini yükledikleri gibi, bu fıkraları düşünüb de, kuvva-yı maliyesi, ne de kudreti olmıyan insanlar da, bu kuvva-yı adideyi haiz olanlara kehar kakhahalarını işidilebilecek tarzda göndermekden çekiniyorlar.

Memleketimizde, bu her yeri çürümüş olan memleketimizde, tamir olunacak, hele kuvvetlendirilmesi lüzumlu daha bir çok nekais mevcut ise de, pek eyi düşünmeli ki, şu kere üzerinde intizam-ı hayat olmazsa ve o hayatta da bir tarz, bir gidiş bulunmazsa; terakki ve teceddüd neye yarar ve kabil midir ? Bu keşmekeş içerüsünde yuvarlanan hayat-ı hazır; milletin yegane medar-ı olabilecek zannettiğim nesl-i ahire yani istikbal evladlarının henüz teşekkül etmemiş veya edecek hayatlarına bir zerbe değil midir ? Denilebilir ki, bugün bir bimarhane inşaası kucak dolusu guruşa vabeste... tasdik ederim. Lakin bu kadar zahmete ve o kadar para israfatına bütçemiz müsait değilse, elimizde bulunan münasib öyle hali yerler, öyle elverişli binalar mevcuttur ki, güzel ve temiz bimarhaneler olmağa layıktır. Buraya da mı para sarf olunacak... hayır... yalnız bir emir... bir imza değil mi ? E !... Niçün olmuyor !!!

Elhasıl, bir memleketin bekası oradaki neslin temadi; ırk ve cinsin tekamülü dolayısıyla hayat-ı umumiyenin muhafazasile kaimdir. Şunu söylemek isterim ki, beşeriyet arasından tard edilmişcesine kuşe-i nisyan ve lakaydiye atılmış olan biçarelerin imdadına ancak işte siz hocalarım yetişecek, uzun uzun makalenizle, bu da olmazsa elinden gelebilen her dürlü fedakarlıklarla, bu hususun tesviyesine rehber olacaksınız. Zira bu meselede mesul olan sırf tababet, yani tababet-i Osmaniye'nin asabi şubesinde ilerülemiş ve ilerüleyecek, büyük küçük, eski ve yenilerdir.

Ek II

Bu asrın bimarhanesi ne tarz inşa edilmelidir ?²⁹

Maksada girişmeden evvel birkaç söz söyleyelim:

İnkılabımızı müteakib,³⁰ hayat-ı Osmani oldukça büyük-büyük tasfiyelere maruz kalarak, bilmem nereden, hangi bilinmez bir menbadan iktisab edilmiş, o mülevves itiyadlar terke başlanmıştı.

Hayat-ı siyasiyemiz üzerinde bu kadar azim tesiratu görülen inkılab-ı ahirin, hayat-ı hususiye-i sairemize de bazı nafi semereler bahşettiğini memnuniyetle görüyoruz.

²⁹ Salih Nabi, *Yirminci Asırda Melce-i Mecanin ve Bel-Air Bimarhanesi (Cenevre)*, s.90-93.

³⁰ İkinci Meşrutiyet'in ilanı, 23 Temmuz 1908.

Elbet hiçbir vakit tekamül-i tedrici kanunlarından inhiraf edemeyeceğimiz tabii bulunduğundan, ifratın mazarratını teykin etmekle beraber, metin hatavatla hedefe pek yakın bir zamanda vasıl olabileceğimiz aşıkardır.

Şu son zamanlarda memleketimizde hayat-ı tıbbiyeye ehemmiyet değilse de oldukça bir emek veriliyor gibi görünüyor. Bunu herkes ve bütün mütefekkirin bilatereddüd tasdik ederler ki; bir memleketin sıhhatı ve o sıhhatte müftehkirane hizmetci bulunan mahmiller bulunmasa, ne Yavuz gibi celadet ve haşmetini ve vakar ve azimet ve savvet-i cihangiranesini bütün muassırınine tanıtdırmış ve ahlafına ders-i ibret ve siyaset verecek padişahlar ve ne de ufak bir krallığı imparatorluk ve ittihad-ı fikr-i dahiyanesile Avrupa'nın hakimvanyası derecesine suud etmiş Bismarck'lar kar eder. Zaten bunları saymak zaidir.

Bugün, şu yirminci asra kadar, hala sıhhat-ı beşer hakkındaki ihtimamlar sadedinde bir çok cildler yazılmakta ve dolayısıyla sıhhat-ı umumiye-yi bir intizam-ı kat'ıye sokabilmek emelile çalışılmakta iken, maalesef efkamızda henüz şems-i sıhhat tulua ve fikrimizde öyle nafi cevalan ve ceryanlar bile başlamadı.

Ufak bir nazar, bir seyahat yahud ahz-ı askerde bir defalık isbat-ı vucüd etmek bize gösterir ki: memleketimiz, vesaya-yı dinimiz, bütün mevcudiyetile hıfzıssıhhat kavaidine ihataya elverişli bir vasat olduğu halde – bütün teessürlerimle söylüyorum – henüz hab-ı cehaletten uyanmamış veya uyandırılmamış; devr-i sabık-ı meş'umun vücudlarımıza iras eylediği fenalık, nisyan, adem-i tekayyüd ve fikr-i naimiden bedidar olmamış, kavkaa-i zulmetden muhit-i münevvere çıkamamış bir sefalet-i fisiyolojiye içinde puyan olagelen köylüler ve o ırkdaki inhitat-ı ser'i-i daim bu zavallıların nimet-i sıhhatden külliyan mahrum olduklarını aşık bir surette meydan-ı ibrete koymaktan hali kalmıyor; gönül isterdi ki, bu koca vatani idare eden mütefekkir dimağlar, en elzem olan tashih ve muhafaza-ı ırka, dolayısıyla sıhhat-ı memlekete de ehemmiyet versinler !!.. Şayan-ı esefdir ki, bütün Osmanlılığın payitahtı ve mevken bütün dünyanın nazar-ı teshirini celb eden İstanbul, hala servet-i sıhhatden daneçin olmak ve mezbelelikden kurtulmak hevesini bile bilemiyor. Nasıl bilsin ki, maruz olageldiği bir hadise-i maraziye teşfiyeye elverişli bir darül-tedavi bulmaktan acizdir. Çünkü, hastanelerimiz – tabir maruz görülsün – hala bilmem kaçınıcı asrın kokularını hissettiriyor.

Hele şubemize aid müessesata gelince, bundan sonraki bahisde zikredeceğimiz vechile, hiçbir içerisinde hiçdir. Ecdadımızın bimarhanelere vermiş olduğu emeğin binde birini teccide değil, bilakis tatile veririz.

Hemen bir asırdan beri bu gibi beşeriyet-i marizenin memalik-i muhtelif-i mütemeddinede mazhar olduğu lütuf ve atıfet-i tıbbiyeden hastalarımız bir parçacık olsun nasıbdar değildir. Tababet-i ruhiye ve akliye bütün kuvvet ve mekinetle terakki yollarını pek iri adımlarken, biz hala darüşşifalarımızda tedavi değil, avutmakla vakit geçiriyor ve güllabilerin hareket-ı keyfiye ve müstebidelerine onları esir edip bırakıyoruz. Mazisi bilinmeyen veya bilib de zamanımıza göre bir şeyn olan dedelerimizin eski hareketını; lekelerini silmeğe, kaldırmağa yeltenmeyen bir millet her vakit inkiraz ve ademe mahkumdur. Bunu ben değil tarih; o her vakit tabi olduğumuz kanun, medh-ü-senaları bitib tükenmeyen Gustave Le Bon'lar, Şekspir'ler mütefikkan söylüyorlar.

Bir zamanlar Frengistanda; mecanin zülm ve istinaf içerisinde inlerken hanedan-ı saltanatı kendi namlarına ithafen bina etdirdikleri bimarhanelerde yüzlerce mecanin zamanına göre tedavi ediliyorlardı.

Ya bugün hiçlik içerisinde nakıs-ı hiç bulunduğumuzdan, hiç olmazsa bu deryayı hiçden kurtularak bir şey olmağa cehd etmek ve gitgide alem-i medeniyete bu cihetden de varlığını göstermek, daha doğrusu hemcinsimize muavenet-i vicdaniyede bulunmak kabuddur.

Bundan pek az zaman evvel münteşir yevmi gazetelerimizin ekserisi Çekmece-i sagir [Küçükçekmece] kazası dahilinde Safra köyünde pavyon usulü bir bimarhane inşa edileceğine dair bir havadis veriyordu.

Geçen sene *Tababet-i Hazıra* sahifelerinde ve ceraid-i yevmiyeden hususile *Tanin*'de bir çok zevat-ı muhteremenin makalat ve feryadnameleri bu noksanımızı pek vazih bir surette ilan ve nazar-ı dikkate arz etmişdi.³¹

Zannedersem ihtiyacın ehemmiyeti; oldukça işe erken başlamağa sebep oldu. Hükümet, bittabi bu teşebbüsü proje halinden çıkarmış ve fiiliyata tahvil etmiş bulunduğu için, inşa edileceği bimarhanenin yeni usul Avrupa planlarını tersim veya taharri etdirmiş olması muhtemeldir.

Lakin ilim ve irfanından müstefid olduğum Profesör [Rodolphe] Weber³² son psikiyatri *Cours*'unda talebeye diyordu ki:

“Bimarhane planının tersimi mühendise, fakat suret-i tertib ve intizamını bir *alienist*'e ve öyle bir tabibe terk etmeli ki, bir çok müesseseleri başlıbaşına idare etmiş ve tecrübe-i mükerreresi sayesinde fazla yahud noksanı tedkik etmiş bulunsun; aksi takdirde inşa edilecek müessese bir melce-i mecanin değil; debdebesi yerinde azim bir saray olur ki, bu tarzdaki bina hastalara bir istirahatneden ziyade bir meşakkat ocağıdır”.

Bedihidir ki: gencelmış hükümetimiz bundan sonraki hatavatını daima teceddüde doğru atacağından bu noktayı nazar-ı dikkatden dur tutmamıştır.

Mülkümüzde pek biçare ve fakir olan şubemize aid bu gibi bir müessesenin henüz temelleri atılmamış olduğundan ve mukaddemede de dermeyan ettiğim vechile, tezimi de bu esasa mebni ihzar ettiğimden, serd ettiğim ibtidai fikirlerimle bir nebzecek vatanıma rehberlik hizmetinde bulunabilirsem müftehirim.

Dr. Zigardelakizade Salih Nabi (1886-1914): Psychiatry and Music

Salih Nabi Zigardelakizade, a junior student of the Military Medical School in Istanbul at the turn of the century, was an enthusiast of both music and psychiatry. He published his lectures in a pamphlet entitled: *Philosophy of Music* (1910), before leaving for an internship at the Bel-Air asylum in Geneva,

³¹ Ali Seydi, “Tımarhaneyi ziyaret,” *Tanin*, Birinci sene, numero 12, 15 Receb 326/30 Temmuz 324 [12 Ağustos 1908], s.3.

³² Psikiyatri profesörü Dr. Rodolphe Weber (1866-1937), 1900 yılında açılan Bel-Air hastanesinin ilk direktörüdür ve bu görevini 1925'e kadar sürdürmüştür. Bir dönem Cenevre Üniversitesi Rektörlüğü de yapmıştır.

where he studied under Prof. Rodolphe Weber, the first director of this modern institution. Salih Nabi published a thesis on the *Mental asylums of the 20th century and the Bel-Air Asylum in Geneva* (in Turkish) in 1911. This well documented text constituted a blueprint for reformed psychiatric institutions in Turkey, and still serves as a reference for the early years of the Bel-Air asylum – presently, the Hôpitaux Universitaires de Genève - Belle-Idée. Dr. Salih Nabi graduated in 1911, but could not pursue a career in psychiatry. He was posted in the Thracian front during the Balkan Wars of 1912-1913. Misfortunately, Dr. Salih Nabi Zigardelaki succumbed to typhus in Ankara, shortly after his appointment to Eastern Turkey. This presentation compliments his brief vita by establishing his date of decease, and is appended with a brief report of his visit to the psychiatric clinics of the Greek (Balıklı) and Armenian (Surp Prigich) hospitals in his native Yedikule district of Istanbul.